

УДК 338.45:332.12

М. М. ЯКУБОВСЬКИЙ,
*професор, доктор економічних наук,
провідний науковий співробітник,*
М. О. СОЛДАК,
*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник*

*Інститут економіки промисловості НАН України
(Київ)*

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Розглянуто тенденції розвитку промисловості України з визначенням проблемних рис регіонального устрою галузі, а також формування видової та відтворювальної структур виробництва, рівень наукомісткості технологій, товарні пропорції зовнішньої торгівлі, особливості модернізації промисловості Донбасу.

Ключові слова: тенденції розвитку, регіональний устрій, видова та відтворювальна структури, товарні пропорції зовнішньої торгівлі, смарт-індустрія.

М. М. YAKUBOVSKYI,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Leading Researcher,*
M. O. SOLDAK,
*Cand. of Econ. Sci.,
Senior Researcher*

*Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine
(Kyiv)*

REGIONAL PECULIARITIES OF INDUSTRY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Development trends of Ukraine's industry, with determining the problem features of regional arrangement of the industry, as well as formation of species and reproducing structures of production, level of high-end technologies, commodity proportions of foreign trade and peculiarities of modernization of the Donbass industry have been considered.

Keywords: development trends, regional arrangement, species and reproducing structure, commodity proportions of foreign trade, smart industry.

Інтерес до регіонального устрою промисловості як основного системоутворюючого та рушійного фактора розвитку національної економіки проявився ще з перших кроків трансформаційних процесів, коли модернізація, структура, конкурентоспроможність, галузевий і регіональний устрій окреслились

© Якубовський Микола Миколайович (Yakubovs'kyi Mykola Mykolaiovych), 2017; e-mail: ynn913@ukr.net;

© Солдак Мирослава Олексіївна (Soldak Myroslava Oleksiivna), 2017; e-mail: soldak@nas.gov.ua.

як основні напрями адаптаційних змін національної індустрії в умовах ринку. Теоретичний і практичний моніторинг цих процесів ми спостерігаємо у працях українських учених О.І. Амоші [1], В.М. Гейця [2], В.П. Вишневського [3], В.І. Ляшенка [4], Ю.М. Харазішвілі [5], а також зарубіжних дослідників – П. Марша [6], К.А. Бабкіна [7], О.С. Сухарева [8], О.І. Татаркіна [9] та інших. Нині увага до цієї проблеми посилюється процесами децентралізації управління національним господарством, а також пошуком шляхів активізації економічного розвитку регіонів.

З огляду на це **мета статті** – розкрити особливості регіональної структури промисловості України з визначенням головних проблем у промисловому устрої регіонів, розв’язання яких має скласти основу модернізаційних проектів.

В умовах децентралізації сутність регіонів як адміністративно-територіальних утворень збагачується функціями якісно нового змісту, притаманними суб’єктам господарювання. Вони не тільки стають відповідальними за економічний розвиток власних територій, а й наділяються правовими та економічними компетенціями. За централізованого управління також вважалося, що регіони координують розвиток підпорядкованих територій, але їх роль зводилася, скоріше, до пасивного моніторингу соціально-економічного стану територій, тоді як проблема полягала у здійсненні реальних змін щодо покращення життєзабезпечення громадян через активізацію економічного розвитку територій.

Промисловість як основний системоутворюючий і рушійний фактор економічної динаміки повинна зайняти важливе місце в діяльності регіональних органів виконавчої влади. З огляду на це, дослідження регіональних особливостей промислового розвитку сприятиме формуванню управлінської парадигми на місцях, зокрема, через розробку та реалізацію модернізаційних проектів промислового розвитку.

Структурні особливості

В Україні індустріальний потенціал сконцентровано переважно в семи областях: Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Полтавській, Харківській, Київській і Луганській, які визначаються як промислові регіони. За даними 2016 р., їх частка в загальному обсягу промислового виробництва становила близько 2/3, або 59,6%. Львівська, Черкаська, Одеська, Вінницька, Миколаївська, Сумська, Івано-Франківська області – регіони середнього промислового розвитку, їх загальна частка дорівнювала 18,8%. Наступна група – промислово слабозрозвинуті регіони, частка яких становила 12,8%. У середньому на один регіон припадало в першому випадку 8,5%, у другому – 2,7%, у третьому – 1,3% загального обсягу реалізованої промислової продукції країни (рис. 1).

Окремі групи регіонів істотно відрізняються за видами промислової діяльності. Промислові регіони як головні носії індустріального бренду України успадкували її основні структурні проблеми. Тим часом кожний з них має власні особливості структурно-технологічного устрою, що визначає характер їх розвитку та особливості регіональної стратегії.

Проблеми регіонального розвитку і децентралізації

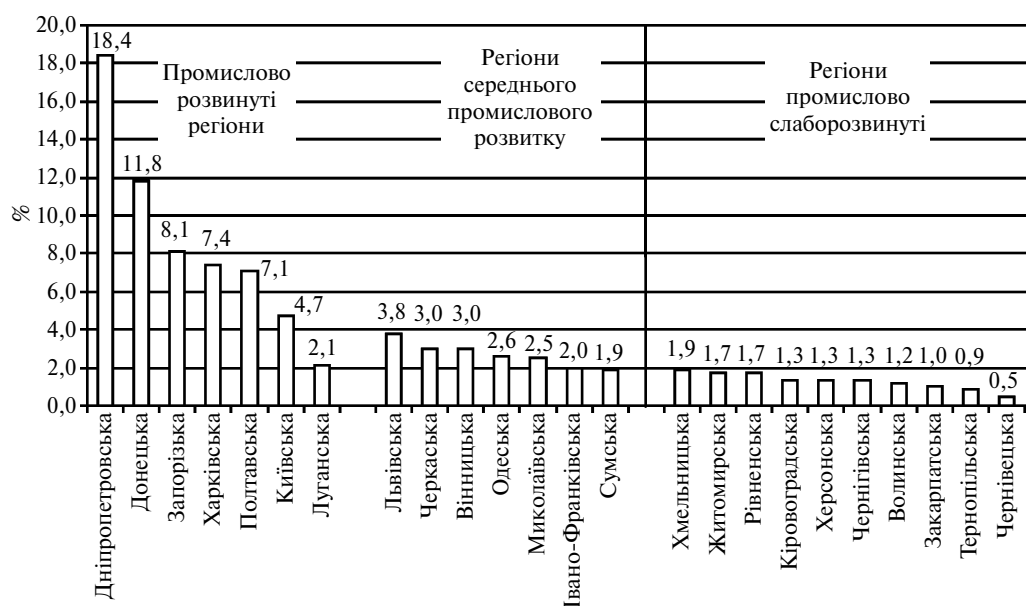

Рис. 1. Рейтингова оцінка регіонів у загальному обсягу промислового виробництва

Складено авторами за: Обсяг реалізованої промислової продукції за регіонами у 2016 році : стат. дані [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp_reg/orp_reg_u/orp_reg1216_u.htm.

За галузевою структурою промислові регіони можна поділити на дві групи:

- Дніпропетровська, Донецька, Запорізька і Луганська області – регіони з переважною часткою гірничо-металургійного виробництва, тобто сировинною орієнтацією; домінантними за часткою виробництва є добувна і металургійна галузі;
- решта регіонів, у яких домінантні позиції займають галузі переробної промисловості з більш значним обсягом виробництва (харчова та хімічна, машинобудування, виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (табл. 1)).

Таблиця 1

Структура виробництва за видами діяльності промислових регіонів у 2015 р. *

(%)

Промисловість	Області						
	Дніпропетровська	Донецька	Запорізька	Полтавська	Харківська	Київська	Луганська
Добувна.....	23,3 **	17,4 **	2,2	19,7 **	17,5 **	0,6	22,0 **
Переробна.....	62,8	70,0	81,6	68,4	66,7	77,6	72,1
виробництво харчових продуктів.....	8,9	4,1	12,1	34,9 **	29,2 **	38,4 **	1,8
текстильне виробництво.....	0,4	0,1	0,3	0,5	1,2	0,6	0,2
виготовлення виробів з деревини.....	1,2	0,1	0,5	0,8	4,0	8,0 **	11,9 **
виробництво коксу, продуктів нафтопереробки.....	2,2	9,4 **	4,6	20,2 **	3,7	0,2	16,8 **

Закінчення таблиці

виробництво хімічних речовин і хімічної продукції.....	5,9	0,9	1,6	1,9	1,7	4,2	7,9
виробництво основних фармацевтичних продуктів.....	0,0	0,2	0,3	0,2	2,6	1,3	0,8
виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції.....	4,1	2,4	2,7	1,2	6,1 **	14,1 **	1,6
металургійне виробництво.....	35,6 **	47,1 **	39,9 **	1,0	2,5	4,5	22,7 **
машинобудування.....	2,9	4,9	16,2 **	7,1 **	13,0 **	4,6	7,0
виробництво меблів.....	1,6	0,8	3,3	0,6	2,7	1,8	1,4
Постачання електроенергії, газу, пари та повітря.....	12,2	11,8	15,4	11,4	14,3	20,4	5,0
Водопостачання.....	1,9	0,8	0,8	0,5	1,5	1,3	0,9

* Складено авторами за даними Держстату України та регіональних статистичних управлінь.

** Домінантні для регіону види діяльності.

Галузева структура регіонів є істотно деформованою. Такі суперечності, як мала і надалі спадна частка високотехнологічних видів продукції, порушення технологічних ланцюгів створення доданої вартості через скорочення обсягів виробництва кінцевих видів продукції, посилення сировинної та напівфабрикатної структури виробництва, набули критичних ознак.

Розвинуті країни світу з останньої чверті минулого століття демонструють революційні структурні зміни, формуючи власну економіку інноваційного типу. Україна ж хоч і заявляє про свою підтримку радикальних структурних змін, проте має багато ознак протилежного змісту. Фактично відбувається деіндустріалізація країни. Так, частка промисловості у ВВП скоротилася з 34,4% у 2000 р. до 22,4% у 2010 р. і 20,5% у 2014 р. Обсяг промислової продукції за 25 років економічних трансформацій зменшився майже на третину (28,7%). Чисельність найманих працівників скоротилася на 44,12% – було вивільнено майже 2 млн. осіб. Втрачено цілі галузі, передусім інноваційного спектра діяльності: електронну та верстатострументальну промисловість, приладобудування, верстатобудування, виробництво сільгосптехніки, спеціальні види машинобудування для гірничорудної, хімічної та металургійної промисловості. Отже, Україна практично втратила індустріальну платформу, на якій може розвиватись економіка інноваційного типу. Про це свідчить стан технологічної структури промислового виробництва в Україні, який складається переважно з видів діяльності, які за рівнем наукомісткості відносяться до низьких (53,2%) і середньонизьких (35,1%) технологій (табл. 2). Майже 9/10 технологічних процесів вітчизняної промисловості базуються на техніці середини минулого століття. Сучасні високі та середньовисокі технології забезпечують лише 11,6% обсягу промислового виробництва.

З аналізу технологічної структури можна зробити такий загальний висновок: протягом останніх 5 років відбувається занепад інноваційного розвитку, тобто інноваційний процес в Україні не став дійовим фактором прогресивних змін.

Проблеми регіонального розвитку і децентралізації

З 25 регіональних суб'єктів лише в 11 регіонах частка високих та середньовисоких технологій є більшою за середній рівень по промисловості в цілому (див. табл. 2). Це передусім регіони з більш-менш активним розвитком машинобудування (Запорізька, Миколаївська, Сумська, Волинська, Закарпатська області), фармацевтичної промисловості (Харківська, Черкаська, Тернопільська області), хімічної промисловості (Луганська, Одеська, Рівненська області).

Таблиця 2

Структура промислового виробництва за рівнем технологій по регіонах України *

(%)

Області	Рівень технологій							
	високий		середньовисокий		середньонизький		низький	
	2010 р.	2015 р.	2010 р.	2015 р.	2010 р.	2015 р.	2010 р.	2015 р.
Промислово розвинуті регіони								
Дніпропетровська.....	0,1	0,0	8,6	8,8	67,4	65,2	23,9	26,0
Донецька.....	н. д.	0,2	н. д.	5,8	н. д.	76,3	н. д.	17,7
Запорізька.....	0,3	1,1	19,6	17,1	44,7	49,4	35,4	32,4
Полтавська.....	0,4	0,3	18,9	8,9	53,1	42,1	27,6	48,7
Харківська.....	2,2	3,5	16,7	13,8	19,8	29,8	61,5	52,9
Київська.....	1,0	1,7	5,9	8,4	21,3	19,3	71,8	70,6
Луганська.....	н. д.	2,5	н. д.	13,2	н. д.	43,1	н. д.	41,2
Регіони середнього промислового розвитку								
Львівська.....	2,6	2,1	9,2	8,6	24,9	21,1	63,3	68,2
Черкаська.....	2,6	3,4	25,6	23,4	3,5	5,2	68,3	68,2
Одеська.....	1,4	1,7	19,3	30,9	11,8	9,4	67,5	58,0
Вінницька.....	1,4	0,9	5,8	6,1	7,8	7,5	85,0	85,5
Миколаївська.....	0,4	0,4	14,3	18,3	20,1	27,5	65,2	53,8
Сумська.....	0,6	1,3	30,2	23,8	26,9	40,6	42,3	34,3
Івано-Франківська.....	н. д.	0,1	н. д.	8,1	н. д.	22,5	н. д.	69,3
Регіони промислово слабозвинуті								
Кіровоградська.....	н. д.	0,4	н. д.	11,0	н. д.	20,2	н. д.	67,9
Рівненська.....	0,1	0,0	17,3	24,5	17,7	24,2	64,9	51,3
Хмельницька.....	н. д.	1,4	н. д.	9,2	н. д.	23,5	н. д.	65,3
Житомирська.....	2,2	2,2	8,1	7,6	28,3	26,7	61,4	63,5
Чернігівська.....	0,1	0,6	6,1	4,7	12,3	14,3	80,5	80,4
Волинська.....	1,1	0,2	11,2	17,4	10,3	9,5	77,4	72,9
Херсонська.....	0,4	0,3	11,6	8,6	11,7	12,6	76,3	78,5
Закарпатська.....	11,7	5,2	35,3	39,6	3,9	4,8	49,1	50,4
Тернопільська.....	2,2	1,8	8,9	15,8	11,1	19,5	77,8	62,9
Чернівецька.....	н. д.	2,1	н. д.	6,6	н. д.	14,0	н. д.	77,3
м. Київ.....	4,0	8,7	2,9	3,5	7,2	11,0	85,9	76,8
Україна в цілому								
Промисловість.....	1,4	1,6	11,7	10,0	40,7	35,1	46,2	53,2

* Складено авторами за даними Держстату України та регіональних статистичних управлінь.

Ресурсне забезпечення

Світовий розвиток високотехнологічних галузей спирається на масштабні інвестиції. В Україні, на жаль, високо- та середньовисокотехнологічні галузі

залишаються без уваги. У 2015 р. на їх розвиток було направлено, відповідно, 2,3% та 8,6% усіх інвестицій у промисловість. Натомість найбільш інвестиційно насиченими виявилися низько- та середньонизькотехнологічні галузі, які представлені переважно сировинними видами діяльності, тобто продукцією проміжного споживання. Надприбутки в сировинному секторі притягують інвестиційні потоки, стримуючи тим самим розвиток високотехнологічних галузей і диверсифікацію економіки в цілому.

Значні інвестиції у високо- та середньовисокотехнологічні галузі мали місце в Запорізькій та Харківській областях (рис. 2). У першому випадку інвестувалося переважно виробництво автотранспортних засобів, причепів, напівпричепів та інших транспортних засобів – вкладено 28,4% від усіх інвестицій у промисловість регіону. У Харківському регіоні об'єктом інвестування крім машинобудування була також фармацевтична галузь (9,3%).

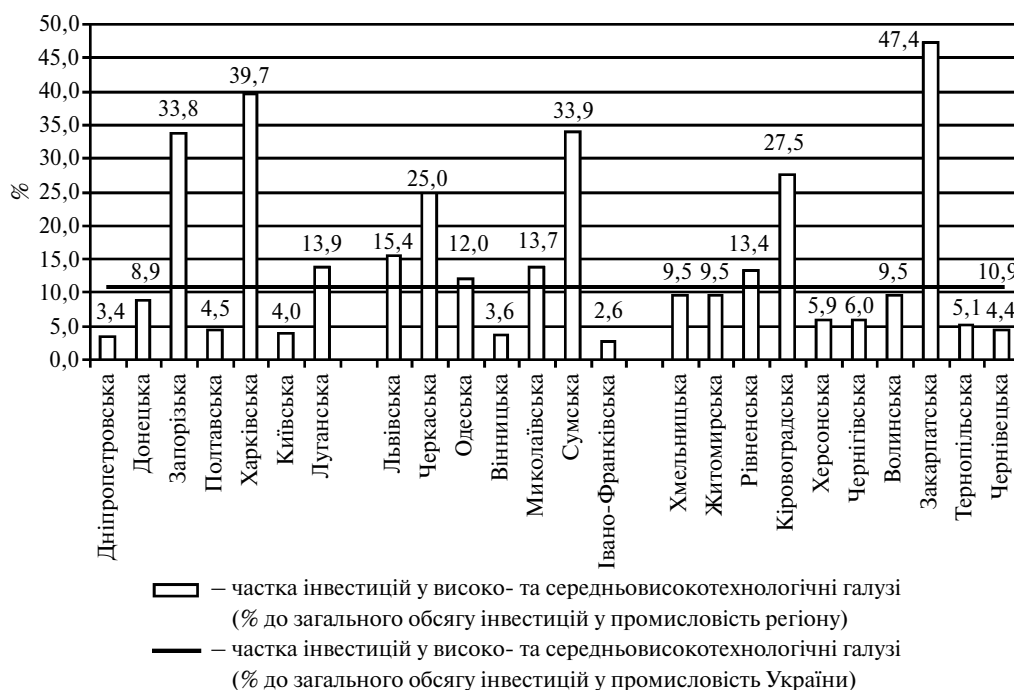

Рис. 2. Частка інвестицій у високо- та середньовисокотехнологічні галузі

Побудовано авторами за: Капітальні інвестиції в Україні за 2015 рік : стат. бюл. — К. : Державна служба статистики України, 2016. — С. 38–40 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/06/Arch_ki_bl.htm.

Серед регіонів середнього промислового розвитку лідером за часткою інвестицій у високо- та середньовисокотехнологічні галузі є Сумська область (33,9%). По групі промислово слаборозвинутих регіонів за показником інвестицій у високі та середньовисокі технології можна виокремити Закарпатську та Кіровоградську області. У розвиток промисловості Закарпатської області, наприклад, інвестують компанії "Jabil" (виробник електро- та радіокомпонентів, апаратури для приймання, запису та відтворення звуку і зображення), "YAZAKI" (виробник автомобільних джгутів та іншої автомобільної продукції), "Flextronics International Ltd." (виробник електронних компонентів),

“Єврокар” (виробник автомобілів). Як результат, саме у Закарпатській області частка інвестицій, направлених у високо- та середньовисокотехнологічні галузі, є найбільшою – 47,4%.

Розподіл чисельності зайнятих у цілому визначається за галузевою структурою виробництва, тобто відповідно до частки регіону в загальному обсягу реалізованої промислової продукції. При цьому простежується досить міцний зв'язок розподілу зайнятих за технологічним рівнем виробництва. Це особливо помітно в регіонах, де високий рівень технологій забезпечується переважно наявністю машинобудування (рис. 3).

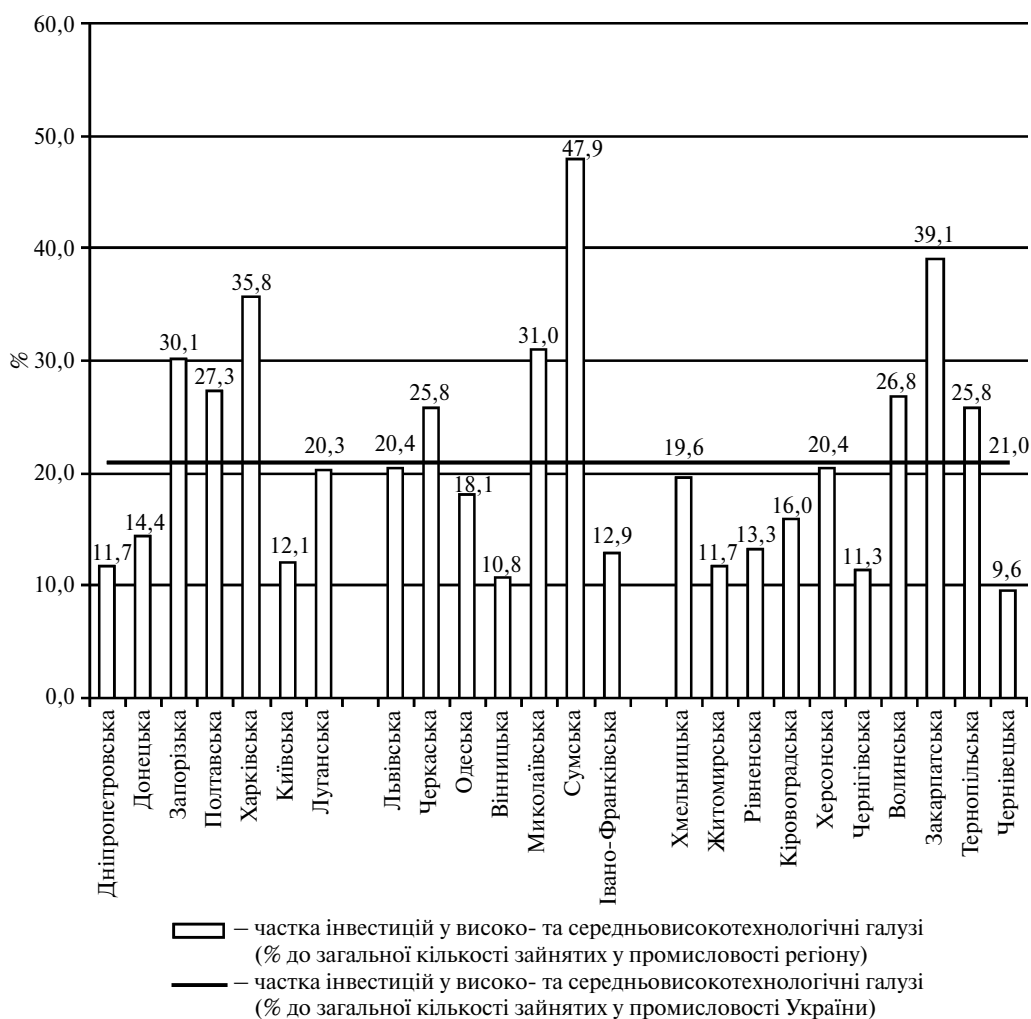

Рис. 3. Частка зайнятих у високо- та середньовисокотехнологічних галузях

Побудовано авторами за: Праця України у 2015 році : стат. зб. – К. : Консультант, 2016. – С. 128–131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/pub111_u.htm.

У Харківській області у високо- та середньовисокотехнологічних видах діяльності зайнято 35,8% населення. На її території сконцентровано потужні підприємства машинобудування, а саме: ПАТ “Турбоатом”, ДП «Завод “Електроважмаш”», ПАТ «Завод “Південкабель”», ПАТ “Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе”, ПРАТ “УКПОСТАЧ”, ДП «Харківський машино-

будівний завод "ФЕД"», ПАТ «Харківський машинобудівний завод "Світло шахтаря"», ПАТ "Харківський підшипниковий завод", ТОВ "Промелектро-Харків", ТОВ "БРІГ ЛТД" (виробництво катерів). За рахунок розвитку машинобудування високий рівень зайнятості у високотехнологічних галузях простежується в Запорізькій (30,1%) та Полтавській (27,3%) областях. Серед регіонів середнього і малого промислового розвитку частка зайнятих у високотехнологічних видах діяльності є досить значною в Миколаївській (31,0%), Сумській (48,0%) і Закарпатській (39,1%) областях (див. рис. 3).

Машинобудування як основний продуцент інноваційних змін хоч і поліпшило технологічний рівень виробництва в окремих регіонах, але в цілому в структурі переробної промисловості України скоротилося до 10,1% (2015 р.), тоді як в економічно розвинутих країнах світу його частка є у 3–4 рази більшою. Це створює серйозну проблему, оскільки інновації мають десь визрівати і застосовуватися. В умовах відриву від промислової бази та виробництва (відповідно, і від кваліфікованих кадрів) інновацій як таких не буде.

Ця проблема стосується навіть розвинутих країн, які останнім часом поступилися країнам, що розвиваються. Молоді "індустріальні тигри", перейнявши у розвинутих країн сучасні технології, створили в себе необхідну індустріальну базу для інноваційного розвитку, що і дозволило їм розвиватися випереджальними темпами. Україна, на жаль, запізнилась із запозиченням передових технологій і виробництв на умовах трансферу. Нині цей процес може дещо ускладнитись, оскільки розвинуті країни почали повертати високотехнологічні виробництва на власну територію, щоб не втрачати індустріальної бази економічного розвитку. Можна припустити, що вони не роздаватимуть активно не тільки нові, а й навіть уже освоєні проекти.

Перша (2008–2009 рр.) і друга (2012–2015 рр.) хвилі сучасної кризи стали прямим проявом і ще одним підтвердженням "сировинної хвороби" України. Наукова думка та господарська практика за кожної чергової хвилі кризового падіння пов'язують економічний стан України з кон'юнктурою на світових ринках сировини [10]. Одна з головних суперечностей української промисловості, з якою пов'язаний низький рівень технологічного устрою, – розірваність технологічних процесів і, як наслідок, втрата найбільш продуктивних стадій, а саме – виробництва кінцевого продукту. Порівняно з розвинутими країнами світу Україна має набагато гіршу відтворювальну структуру промислового виробництва (табл. 3). Про це свідчить висока частка сировини природного походження та матеріалів промислової переробки у структурі виробництва, тоді як частка продукції машинобудування значно поступається розвинутих країнам.

Небезпечними наслідками сировинного профілю вітчизняних виробництв стали такі особливості, як посилення залежності регіонів від кон'юнктури світового ринку, підвищена (в рази) енергомісткість виробництва порівняно з європейськими країнами та обмежений вплив промисловості на економічний розвиток, що також відбулося через слабку відтворювальну функцію сировинних виробництв щодо створення ВДВ.

Регіони з домінантою харчової промисловості та машинобудування мають більш сприятливі умови для проведення модернізації завдяки можливості

Проблеми регіонального розвитку і децентралізації

використовувати існуючу технологічну базу для розвитку, тоді як технологічний стан регіонів гірничо-металургійного профілю (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська області) майже не створює перспектив для розвитку, залишаючись консервативним саме через сировинний фактор. Їх експортна орієнтація за головною товарною позицією – недорогоцінні метали – становить, відповідно, 81,7%, 89,5%, 74,6% та 56,9% (табл. 4).

Таблиця 3

Відтворювальна структура промислового виробництва України порівняно з розвинутими країнами світу *

(%)

Структура промислового виробництва	Україна в цілому	Області						Розвинуті країни	
		Дніпропетровська	Донецька	Запорізька	Полтавська	Харківська	Київська		Луганська
Сировина і матеріали природного походження.....	10,9	22,3	17,4	2,2	19,7	17,5	0,5	22,0	5,9
Матеріали промислової переробки.....	34,7	57,6	60,9	53,0	25,9	23,3	34,2	63,1	28,7
Виробництво електроенергії, газу та енергопостачання.....	24,5	13,9	12,6	16,2	11,9	15,8	21,7	5,9	6,5
Готові харчові продукти.....	22,4	8,9	4,1	12,1	34,9	29,2	38,4	1,8	9,5
Текстильне виробництво.....	1,0	0,4	0,1	0,3	0,5	1,2	0,6	0,2	4,1
Машинобудування.....	6,5	2,9	4,9	16,2	7,1	13,0	4,6	7,0	45,3

* Складено авторами за даними Держстату України, регіональних статистичних управлінь; Industrial Statistics Database INDSTAT4 : UNIDO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unido.org/resources/statistics/statistical-databases.html>.

Таблиця 4

Пропорції зовнішньої торгівлі за основними групами промислової продукції промислових регіонів України *

(%)

Групи	Області						
	Дніпропетровська	Донецька	Запорізька	Полтавська	Харківська	Київська	Луганська
Готові харчові продукти	13,6/6,3	6,7/6,7	13,9/1,6	17,3/8,5	21,6/13,4	17,0/14,0	14,2/1,1
Хімічні речовини	47,6/64,7	н. д.	79,6/54,3	67,3/175,7	19,4/65,3	46,8/417,2	10,4/22,2
Полімерні матеріали.....	16,3/80,8	15,0/33,6	16,5/41	41,9/74,3	29,3/79,1	21,0/54,4	64,0/233,7
Текстильні вироби	75,8/180,7	19,4/87,1	36,3/237,9	258,4/258,4	68,3/118,7	125,0/432,3	212,5/295,8

Закінчення таблиці 4

Недорогоцінні метали....	81,7/6,1	89,5/3,3	74,6/9,8	71,7/126,4	43,1/81,8	45,4/123,0	56,9/1,5
Машинобудування.....	65,4/136,8	61,4/24,0	92,9/26,8	43,6/30,8	69,7/45	60,0/313,4	20,7/48,9
Усього....	78,1/37	60/19,8	64,8/24,2	28,8/20,3	21,7/31,2	29,5/86,3	23,5/37,9

* Складено авторами за даними статистичних управлінь регіонів за січень – вересень 2015 р.

Примітка: чисельник – експортна орієнтація виробництва, знаменник – імпортна залежність виробництва.

Не менш проблемною позицією зовнішньоекономічних зв'язків промислових регіонів є імпорт переважно високотехнологічних видів продукції, які в Україні майже не виробляються. Особливої гостроти набув попит на продукцію машинобудування, яка не тільки потрібна для підтримки діючих виробництв, а й стає ключовим фактором технологічного розвитку та модернізації економіки.

У Дніпропетровській області імпорт, наприклад, машинобудівної продукції перевищує виробництво майже в 1,4 раза. Значно уразливішими для імпортової експансії виявилися ринки текстильних матеріалів (у Дніпропетровській області імпорт перевищує власне виробництво в 1,8 раза, у Запорізькій – у 2,4 раза, Полтавській – у 2,6 раза), полімерних матеріалів (у Дніпропетровській області – в 0,81 раза, Полтавській – в 0,74 раза, Харківській – в 0,79 раза, Луганській – у 2,3 раза), хімічних речовин (у Дніпропетровській області – в 0,65 раза, Полтавській – в 1,7 раза, Київській – у 4,2 раза).

Незбалансована структура експортно-імпорتنих відносин перетворилася на головного поглинача валютних резервів країни. Від'ємне сальдо досягло загрозливих для економіки обсягів: 2011 р. – 20,7 млрд. дол., 2012 р. – 25,3 млрд. дол., 2013 р. – 23,2 млрд. дол.

Криза дещо призупинила зростання від'ємного сальдо (у 2014 р. – 0,6 млрд. дол.), але дефіцит валюти став "детонатором" руйнівних процесів. Це цілком прогнозована ситуація, оскільки Україні для того, щоб випустити промислової продукції на 1 грн., потрібно було у 2015 р. закупити імпорту на 0,53 грн., (у 2012 р. цей показник дорівнював навіть 0,77 грн.). За підсумками 2015 р., від'ємне сальдо збереглося в Харківській, Київській і Луганській областях. Основну експортну позицію цих регіонів становить продукція харчової промисловості та машинобудування. У зв'язку з євроінтеграцією та ускладненням економічних відносин з Росією нині вони зайняті пошуками нових ринків і поки що не мають істотної експортної пропозиції.

Криза у виробництві однаково вплинула на всі промислові регіони. У 2012–2015 рр. через зменшення попиту, зниження цін, валютні коливання, погіршення кредитних умов втрати промислового виробництва становили 26%, а в середньому за рік – 7,5%. Оскільки промислові регіони у 2010–2011 рр., напередодні другого кризового падіння, продемонстрували досить високі темпи розвитку, це дає надію, що за допомогою активних антикризових заходів втра-

чені обсяги виробництва можуть бути надолужені протягом 2–3 років. Інша ситуація – у Донецькому та Луганському регіонах, де основна причина падіння виробництва виникла через місцевий сепаратизм і військову агресію ззовні. Там було зруйновано виробничі потужності, особливо постраждала виробнича інфраструктура, зокрема транспортна система. Модернізація і відновлення Донбасу мають спиратися на характер втрат виробничого та інфраструктурного потенціалів, а також доцільність їх відновлення з урахуванням перспектив загального розвитку промисловості України і тенденцій світового науково-технічного прогресу.

Модернізаційні пріоритети

Території, які не постраждали від збройного конфлікту, скоріше за все, мають і надалі розвивати й доповнювати основний профіль своєї спеціалізації сучасними підприємствами. Регіони військового конфлікту (Донецька і Луганська області) дістали можливість здійснити оновлення за рахунок створення сучасних прогресивних виробництв на місці зруйнованих потужностей та інфраструктури. Їх модернізація має забезпечити кардинальні зміни технологічного профілю Донбасу. З урахуванням цього доцільно розробити Національний проект, який би розвинув інтелектуальний, науковий, виробничий і кадровий потенціали даних територій, перетворивши їх на регіон креативної економіки, основу чого становитимуть нові знання, моделі розвитку, типи соціальних відносин і культурна парадигма.

Йдеться не про відмову від традиційних виробництв, незважаючи на їх неефективну метало-вугільну доміную, проте й їх відновлення державним коштом навряд чи є доцільним. Державну підтримку потрібно надавати тільки новим високотехнологічним виробництвам, які будуть орієнтовані на імпортозаміщення, задоволення внутрішнього попиту і розвиток експортного потенціалу. Такий сценарій ґрунтується на критичній оцінці моделі формування товарних ресурсів, яка склалася в Донецькій області. Лише третина її товарних ресурсів формується за рахунок власного виробництва, решту компенсує імпорт, що вимагає значних валютних резервів. Імпорт задовольняє потреби регіону у високотехнологічному асортименті хімічної продукції (64,7% від обсягу власного виробництва), полімерних (80,8%) і текстильних (180,7%) матеріалів, продукції машинобудування (136,8%). Перспективи промислового відродження Донбасу є оптимістичними саме за рахунок цих галузей, які, до речі, мають тут виробничий базис. Проте інноваційність і висока технологічність повинні забезпечуватися переважно за рахунок освоєння таких нових технологій, як:

– фотоніка – один з перспективних напрямів нанотехнологій; використання технологій на основі світлового променя дозволяє істотно підвищити продуктивність праці у традиційних для регіону видах діяльності: металургії, машинобудуванні, зокрема, в операціях різання, зварювання, термообробки, полірування деталей;

– “зелені” технології з використання енергії та ресурсів у базових галузях промисловості – ключовий напрям становлення енергозберігаючої та безвідхідної економіки; їх освоєння створює основу для міжнародного співробітництва регіону в процесах модернізації;

– виробництво рідкісноземельних елементів з опорою на власну сировинну базу у вигляді відходів вугільної та гірничо-металургійної промисловості;

– використання технології вітрогенерації, чому сприяють як природні умови (вітрова активність регіону), так і прогресивні зміни у структурі електрогенерації (скорочення потужностей теплової електрогенерації через нестачу вугілля (антрациту) та застарілі основні засоби).

Інноваційного поштовху потребують і традиційні виробництва Донбасу, зокрема металургійні та хімічні підприємства. Україна без модернізації виробництва в металургійній галузі може втратити не лише зовнішній, а й внутрішній ринок. У 2015 р. ми імпортували недорогочінних металів глибокої технологічної переробки на 2 млрд. дол. більше, ніж отримали від власного виробництва, що становить 21,1% обсягу експорту металопродукції. Подібна ситуація склалась і в хімічній промисловості. У пріоритеті – експортоорієнтоване виробництво азотних добрив, сировиною для яких є імпортований природний газ. Водночас майже нічого не робиться для розвитку таких важливих для економіки і суспільства хімічних матеріалів, як органічні сполуки, фармацевтичні препарати, екстракти, барвники, косметичні препарати.

До перспективних технологій, які можуть відчутно підвищити інноваційний рівень традиційних виробництв, на нашу думку, потрібно віднести електрометалургію. Економічність, екологічність, технологічність – ось далеко не повний перелік переваг електродугового методу виплавлення металу. У світі виробництво сталі цим методом неухильно зростає; в технологічно розвинутих країнах на його частку припадає майже 30%. Україна ж істотно відстає, маючи близько 5%. Поширення технології електродугового виробництва металу дозволило б значно підвищити продуктивність праці в галузі, покращити екологічну ситуацію у промислових регіонах.

Запровадження електрометалургії дозволить мінімізувати металургійні підприємства, наблизити виробництво до споживачів металу, розширити асортимент металів і сплавів. Щоб прискорити цей процес, доцільно підтримати вітчизняний бізнес.

Висновки

Оцінюючи регіональні особливості промислових регіонів, не можна не враховувати сучасних світових тенденцій індустріального розвитку. Так, процес відродження Донбасу сьогодні вже не є окремою проблемою даного регіону. Він підпадає під загальну концепцію вдосконалення і модернізації промислового розвитку. Якщо Україна ставить за мету зберегти і розвинути свій бренд індустріально-аграрної держави, нам необхідно активно реалізовувати модель смарт-індустріалізації (розумної індустрії), коригувати нашу промислову політику в напрямі формування нової смарт-індустріальної структури.

Сировинна орієнтація, енерго- та екологічність, спадний інноваційно-технологічний рівень, тобто негативні риси сучасних структурних пропорцій, мають бути замінені "розумними" виробництвами, здатними належним чином відповісти на сьогоднішні виклики і забезпечити українській індустрії гідне місце у світових мережах формування вартості. Нині вже зрозуміло, що смарт-індустрія ("Індустрія 4,0") – фундамент подальшого розвитку економіки України [11].

Це означає, що розвиток національної промисловості має спиратися на посилення ролі знань, інновацій та інформаційних технологій як “драйверів” економічного зростання. Для цього потрібно кардинально змінити ставлення до промисловості, розглядати її не як бізнес-майданчик для отримання приватних прибутків, а як індустріальний базис відродження економіки, зростання соціальних стандартів і безпеки країни. Доцільно законодавчо закріпити ідеологію промислового розвитку на державному і регіональному рівнях, створити сприятливі європейські нормативно-правові умови для суб’єктів господарювання та місцевої влади при здійсненні модернізаційних проектів.

Інституціональним стимулом для відродження національної економіки на новій індустріальній основі, на нашу думку, могли б стати прийняття Закону України “Про індустріальний розвиток територій місцевого самоврядування” з визначенням ролі та обов’язків місцевої влади в індустріальному розвитку власних територій і посилення участі промислових підприємств в економічному та соціальному розвитку місцевих громад.

Список використаної літератури

1. *Амоша О.І.* Промисловість Донбасу на шляху до відновлення // Економіка України. – 2016. – № 8. – С. 93–108.
2. *Гесць В.М.* Бар’єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання // Економіка України. – 2015. – № 1. – С. 4–25.
3. *Вишневецький В.П.* Глобальна неоіндустріалізація та її уроки для України // Економіка України. – 2016. – № 8. – С. 26–43.
4. *Ляшенко В.І., Котов Є.В.* Україна ХХІ: неоіндустріальна держава або “крах проекту”? : моногр. – К. : Інститут економіки промисловості НАН України, 2015. – 196 с.
5. *Харазішвілі Ю.М., Ляшенко В.І., Шамілева Л.Л., Жихарева Ю.І.* Модернізація економіки Донецької області: стратегічні сценарії реалізації з позиції сталого розвитку до 2020 року : наук. доп. – К. : Інститут економіки промисловості НАН України, 2016. – 119 с.
6. *Марш П.* Новая промышленная революция. Потребители, глобализация и конец массового производства ; [пер. с англ. А. Шеломицкой]. – М. : Институт Гайдара, 2015. – 420 с.
7. *Бабкин К.А.* Разумная промышленная политика, или Как нам выйти из кризиса. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2009. – 104 с.
8. *Сухарев О.* Промышленность: кризис и перспективы развития // Экономист. – 2011. – № 2. – С. 22–30.
9. *Татаркин А.И., Романова О.А., Акбердина В.В.* Промышленность индустриального региона: потенциал, приоритеты и динамика экономико-технологического развития. – Екатеринбург : Институт экономики Уральского отделения РАН, 2014. – 632 с.
10. *Кораблін С.* Держбюджет: криза за розкладом // Дзеркало тижня. – 2016. – № 1 (247).
11. *Lasi H., Fettke P., Kemper H.-G., Feld T., Hoffmann M.* Industry 4.0 // Business & Informations Systems Engineering. – 2014. – Vol. 6. – № 4. – P. 239–242.

References

1. Amosha O.I. *Promyslovist' Donbasu na shlyakhu do vidnovlennya* [The industry of Donbas on the way to the restoration]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2016, No. 8, pp. 93–108 [in Ukrainian].
2. Heyets V.M. *Bar'ery na shlyakhu rozvytku promyslovosti na innovatsiinii osnovi ta mozhlyvosti ikh podolannya* [Barriers on a way of development of the industry on the innovative basis and possibilities to overcome them]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2015, No. 1, pp. 4–25 [in Ukrainian].
3. Vyshnevskiy V.P. *Global'na neoindustrializatsiya ta ii uroky dlya Ukrainy* [Global neoindustrialization and its lessons for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2016, No. 8, pp. 26–43 [in Ukrainian].
4. Lyashenko V.I., Kotov E.V. *Ukraina XXI: Neoindustrial'na Derzhava abo "Krakh Proektu"?* [Ukraine XXI: Neo-Industrial State or a "Crash of the Project"?]. Kyiv, Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine, 2015 [in Ukrainian].
5. Kharazishvili Yu.M., Lyashenko V.I., Shamileva L.L., Zhykhareva Yu.I. *Modernizatsiya Ekonomiky Donets'koi Oblasti: Stratehichni Stsenarii Realizatsii z Pozytsii Staloho Rozvytku do 2020 roku* [Modernization of the Donetsk Region Economy: Strategic Implementation Scenarios from the Perspective of Sustainable Development up to 2020]. Kyiv, Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine, 2016 [in Ukrainian].
6. Marsh P. *Novaya Promyshlennaya Revolyutsiya. Potrebiteli, Globalizatsiya i Konets Massovoho Proizvodstva* [The New Industrial Revolution: Consumers, Globalization and the End of Mass Production]. Moscow, Gaidar institute, 2015 [in Russian].
7. Babkin K.A. *Razumnaya Promyshlennaya Politika, ili Kak Nam Vyiti iz Krizisa* [Reasonable Industrial Policy, or How We Can Get out of the Crisis]. Moscow, Mann, Ivanov i Ferber, 2009 [in Russian].
8. Sukharev O. *Promyshlennost': krizis i perspektivy razvitiya* [Industry: crisis and prospects for development]. *Ekonomist – Economist*, 2001, No. 2, pp. 22–30 [in Russian].
9. Tatarkin A.I., Romanova O.A., Akberdina V.V. *Promyshlennost' Industrial'noho Rehiona: Potentsial, Prioritety i Dinamika Ekonomiko-Tekhnolohicheskoho Razvitiya* [Industry of the Industrial Region: Potential, Priorities and Dynamics of Economic and Technological Development]. Ekaterinburg, Institute of Economics of the Ural branch of the RAS, 2014 [in Russian].
10. Korablin S. *Derzhbyudzhet: kryza za rozkladom* [State budget: crisis on schedule]. *Dzerkalo tyzhnya – Week's Mirror*, 2016, No. 1 (247) [in Ukrainian].
11. Lasi H., Fettke P., Kemper H.-G., Feld T., Hoffmann M. Industry 4.0. *Business & Informations Systems Engineering*, 2014, Vol. 6, No. 4, pp. 239–242.

Стаття надійшла до редакції 13 січня 2017 р.